

III. ARANKA GYÖRGY ÉS KÖRE

Biró Annamária

„azt a’ bojtorján, izgága Sophista mesterséget a’ Kritikát nem tanultam, se nem tudom”

Aranka György történetírói munkásságáról

Dolgozatomban¹ egy 1811-re elkészült, valószínűleg Aranka György tollából származó jogtörténeti, történelmi, polémikus-vindikatív kéziratot vizsgálok. A munka elsősorban választ August Ludwig von Schlözer 1795–1797-ben megjelent, a századok és az erdélyi nemzetek korai történetét vizsgáló, vitákat generáló könyvére. Nem elhanyagolható azonban az a tény sem, hogy a Nyelvmívelő Társaság minden addigi történetkutatásra vonatkozó részeredményét magába foglalja, a megírás módszere pedig ötvözi az addigi erdélyi és a későbbi, ez esetben a cáfolandó Schlözertől átvett metodológiai megoldásokat. A kéziratot szintetikus munkaként kezeltem, amely lassan formálódott a Nyelvmívelő Társaság megalakulásától annak megszűnéséig és még azon is túl.

Jancsó Elemér három szakaszra osztja a társaság munkásságát, amely szerint 1793 és 1796 között a fő tevékenység a nyelvművelés volt, de a program már ebben az időszakban is felölelte az anyanyelven való művelődés egész területét, 1796 és 1801 között főleg társadalomtudományokkal foglalkoztak, majd a végső, 1801-től 1806-ig tartó korszakban a természettudományok terjesztése állt a társaság érdeklődésének középpontjában.² Véleményem szerint, és ahogyan azt a Nyelvmívelő Társaság munkáinak első kötete³ is alátámasztja, nem lehet az első korszakot kizárólag a nyelvműveléssel jellemezni. Fontos és meghatározó jelentőségű a társaság életében a kötet megjelenése (1796), kétséges azonban, hogy radikális változásokat eredményezett volna. A nyelvművelés a későbbi időszakokban is fontos szerepet kap, egyre inkább körvonalazódik azonban a nagy, szintetikus, átfogó, szótár- és enciklopédikus jellegű munkák megvalósíthatatlansága is. Ha a megjelent kötetet összevetjük a második darab tervezett tartalomjegyzékével⁴ azt kell látnunk, hogy sem terjedelmileg, sem pedig tartalmilag nincsen számottevő különbség a kettő között. „A nyelvet illető czikkelyekben” azonban mintha az első kötethez képest eltérő tendenciát fedeznénk fel. Az első kötet írásai ugyanis láthatóan egy átfogó munka részeként jelentek meg, amely nyelvtani leírása, szabályrendszere a kor élő magyar nyelvének. A második kötetnek csupán az első írása folytatja a megkezdett munkát. A másik két írás történetiként is felfogható, ezek: kun szótár illetve a régi erdélyi orosz nyelv bemutatása. Ilyen értelemben elfogadható a történeti munkák elsőrendűsége a társaság munkásságában, ez azonban inkább kényszerű választásnak tűnik. Nyomasztó lehetett ugyanis a különböző vádak jelenléte az erdélyi közgondolkodásban: a románok politikai követelései, Schlözer és a

¹ A dolgozat megírásának ideje alatt a szerző a Román Tanügyminisztérium által meghirdetett CNCSIS 2007, TD-474 program ösztöndíjasa volt.

² JANCÓSÓ Elemér, 1955, 27.

³ *A’ Magyar Nyelv-mívelő Társaság’ Munkáinak első Darabja*, Szebenben, Nyomtatott Hochmeister Márton betűivel, 1796.

⁴ JANCÓSÓ Elemér, i.m., 345–346.

szászok vádjai, a magyar privilégiumokat sértő törvények, amelyekre hitelesen csak történeti munkák megjelenítésével lehetett válaszolni.

Amennyiben az első darabban megjelent, *A tárgyáról* című írást a társaság munkásságát kritikával illetőknek szánt feleletként kezeljük, körvonalazódhatnak azok a vádak, amelyekkel a társaság addigi működését illették, és amelyek következtében esetleg a kutatási irányokon és módszereken változtattak: „*Mások azt ajánlják, hogy a' Társaság, aprosággal ne töltse idejét; ebből kevés haszon, ellenben sok idő vesztegetés következik. Egy Társaság tekintetéhez illő foglalatosság a' volna: hogy a' tudós Hazafiak által, elsöben eredeti munkák, de fő és jó munkák készítettessenek. Irassanak-meg p.o. a' Haza Történetei; a' közönséges Történetek; Haza földje le-írása, Természeti Esmérete vagy Historiája, és más minden Tudományok.*”⁵

A válaszban ekkor még nem jelenik meg expliciten, hogy a továbbiakban a társaság valóban történeti munkák megírásával fog foglalkozni. A tagok belátják ugyan ennek szükséges voltát, helyzetüket azonban ekkor már nem látják kielégítőnek arra, hogy átfogó munkákat készítsenek. A történelem felé fordulás az első időszakban a forrásgyűjtéssel kezdődik.

Az első darabban Aranka György meg is jelenti a társaság addigi munkásságának első, történetileg is jelentős eredményét: 113 tétellel gyarapítva teszi közzé *Az erdélyi kézírásban lévő történetíróknak újabb és bővebb lajstromát*. Az eredményhez nagyban hozzájárult Aranka György erdélyi és magyarországi forrásgyűjtő útja, a Kovachich Mártonnal való személyes találkozás, valamint hozzájárultak a munkás társak⁶ levelei, kutatásai. A lajstromhoz csatolt bevezetőben Aranka összefoglalja a Kéziratkiadó Társaság történetét, ennek céljait és hasznait. Itt már körvonalazódni látszik egy olyasfajta szándék, hogy a forrásgyűjtés mellett szükség lenne a hazai „történetek” megírására is: „*Bizonyos az is, hogy az egész nemzet viselt dolgainak és az haza történeteinek illő pennával magyar nyelven való egész kidolgozása még hátra vagon, és a kézírásoknak egybeszedések s kiadások a végre egy olyan eszköz, mint egy rakott tárháznak bégyűjtése és kinyitása egy pompás asztalnak készítésére.*”⁷

Téves az az elképzelés, hogy Aranka György és a társaság csak Schlözer szász történelmet tárgyaló könyve, és a szász oklevelek kiadása után kezdett volna a magyar oklevelek gyűjtéséhez, s hogy csak ezután fogalmazódott volna meg bennük egy oklevélgyűjtemény kiadásának vágya. Aranka már az első kötetben felhívja a figyelmet ennek szükségszerű voltára, sőt azokat a kezdeményezéseket is számba veszi, amelyek erre irányulnak. Felsorolja azokat a főúri könyvtárakat, ahonnan a dokumentumokat be lehetne gyűjteni, és kötetbe szerkesztve kiadni. Ebben a pontban mutatkozik eltérés a rajzolatokhoz⁸ képest, hiszen azokban nem beszél az oklevelek gyűjtésének szükségességéről, a Kéziratkiadó Társaság is kizárólag az írott történelmet adta volna ki, vagy fordította volna magyarra. A módszertani meghatározások tehát már az első kötetben megjelennek, azt látjuk, hogy ezeket a társaság munkásságának első szakaszában megfogalmazta. Ennek ellenére magában a kötetben megjelent történeti tárgyú írások nem felelnek meg az általuk támasztott követelményeknek. Kísérletet tesznek ugyan arra, hogy leépítsék a legendákat (a szászok közül néhányan ekkoriban még a géta-dák-szász kontinuitást hirdetik, a magyar eredetmítoszok körül is viták vannak), illetve a nép körében élő babonákat: *A'*

⁵ Első Darab, 13.

⁶ A Nyelvmívelő Társaság szerkezeti felépítésében fontos szerepet töltöttek be az úgynevezett munkás társak, akik a gyűléseken meghatározott feladatokat végezték el.

⁷ Első Darab, 180.

⁸ Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság megalakulása előtt Aranka György beadványokban fordul az 1790/91-es országgyűlésre összegyűlt erdélyi rendekhez. A szakirodalom ezeket a szövegeket együttesen rajzolatoknak nevezi. *Egy Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság felállításáról való rajzolat az haza felséges rendeihez, 1791, A Magyar Nyelvmívelő Társaságról Újabb elmélkedés, 1791.*

Földben találtató nagy csontokról meg-mutatattik, hogy nem Orjás-csontok, hanem Eléfantoké, azonban a régiségek felsorolásában, a várostörténet megírásában maguk is a mítoszok népszerűsítéséhez járulnak hozzá. Két írásban is megemlítik Tündér Ilona legendáját, míg az egyik szerző valóban kétkedéssel kezeli a hagyományt, a másik kiemelkedő szerepet szán neki Gyulafehérvár történetének megírásában.

Azt figyelhetjük meg, hogy a Társaság működésének második szakaszában az elsöben már megalapozott törekvések nyernek központi szerepet. Az 1796 utáni idökben nem csupán a történelemre irányuló gyakorlati figyelem nő meg, hanem módszertani kérdések is egyre inkább előtérbe kerülnek (ilyen például a várostörténeti monográfiák körül kialakult vita, amely már tudatos elfordulás a német területen íródott világtörténetektől).⁹

Aranka és köre 1796 előtt is szembesül azzal a ténnyel, hogy a nyugati tudományosság előtt is reprezentálni kell az erdélyi és magyar történetet, illetve jogtörténetet. Az 1791-es évek nem csupán a rajzolatok megfogalmazását jelentik Aranka életében, ekkoriban jelenik meg ugyanis *Az anglus és magyar igazgatásnak egyben-vetése*¹⁰ című műve, majd nem sokkal utána ennek német nyelvű fordítása Szrógh Sámueltól.¹¹

Ugyancsak korábról fakad Aranka György érdeklődése a székelyek történetét illetően. Már az 1794-es években foglalkozik a témakörrel, több hátrahagyott kézirat is bizonyítja, hogy különösképpen Kászonszék Csíktól való elválása, valamint a marosszéki tisztségek érdekelték.¹² Ezek a munkái nem jelentek meg nyomtatásban, azért tartom fontosnak megemléstüket, mert különös szerephez jutnak egy későbbi, tervezett kiadványban.

E korai törekvéseknek végső kutatási irányt a Csíki Székely Krónika felbukkanása (1796), valamint August Ludwig von Schlözer *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* című könyvének megjelenése szab. Egyrészt elküldik a Csíki Székely Krónikát az erdélyi tudósoknak, hogy a latin nyelvű szövegváltozatra jegyzeteket írjanak, másrészt Aranka maga kezdi el Schlözer könyvének megcáfolását. Már az 1797. április 4-i gyűlésen konkrétan is megfogalmazzák, hogy a társaság célja a székelyek eredetének kidolgozása, ehhez pedig minden munkás társ segítségét és forráskutató tevékenységét kéri.¹³ Ugyanezen év júliusában felolvassák a székelyek „diplomatica históriájának rajzolatát”, a Csíki Székely Krónikára beérkezett jegyzéseket,¹⁴ nem sokkal ezután pedig több gyűlésen is megtárgyalják Schlözer könyvét, illetve az erdélyi nemzetek pecsétje kérdését. Úgy tűnik, hogy ezek a munkák párhuzamosan futnak egymással, eleinte nem találunk összefüggéseket a tervezett székely történet, a Csíki Székely Krónika vagy Anonymus fordításának kritikai kiadása, illetve Schlözer könyvének megcáfolása között. A székelyek pecsétjének leírásával a társaság korábban is foglalkozott, az erről szóló tanulmányt már a tervezett második kötetben meg akarták jelentetni. Az 1798. február 2-án tartott gyűlésen kerül egymás mellé először a két téma: a székelyek pecsétje illetve Schlözer állításainak tévessége.¹⁵ Mivel azonban Schlözer a három nemzet közös pecsétjéről beszél, a társaság figyelme is tovább szélesedik, a tagok már nem csupán székelyekre eső részt, hanem mindhárom feliratot vizsgálni kezdik. Később, az 1798. május 9-én tartott gyűlésben a Schlözer könyvére tett cáfolatok a Csíki Székely Krónika fordítása mellé kerülnek, a

⁹ bővebben Jancsó, i.m., 57.

¹⁰ ARANKA György, *Anglus és magyar igazgatásnak egyben-vetése*, Hochmeister Marton, Ts. K. privl. Könyv – nyomtató által, Kolozsváron, 1790

¹¹ *Vergleichung zwischen Englands und Ungarns Regierungsform. Oder Ein Wort an diejenigen, von welchen die ungar für unruhige Köpfe gehalten werden.* Aus dem Ungarischen übersetzt und vermehrt. H.n., 1791

¹² Román Állami Levéltár, Colectia Aranka György

¹³ JANCÓSÓ Elemér, i.m., 227.

¹⁴ JANCÓSÓ Elemér, i.m., 237.

¹⁵ JANCÓSÓ Elemér Ó, 262.

további kidolgozásra a szerzőnél maradnak.¹⁶ Hasonlóan a témák egymás mellé kerüléséhez, a módszerek is folyamatosan alakulnak ki. Aranka még Schlözer könyvének olvasása előtt ír Karl Joseph Eder szebeni történésznek arról, hogy a Csíki Székely Krónikát és Anonymus Gestáját kellene „*Critice vagy meg igazítani, s hitelessé tenni: vagy hitelességit el-itélni.*”¹⁷ Ugyancsak ebben a levélben beszél arról, hogy a hazának (értve ezen mindenkor Erdélyt) szüksége lenne egy alaposan dokumentált jogtörténetre, melynek összeállításához a különböző nemzetek tagjainak összefogására volna szükség, a társaság ugyanis a székelyek dokumentumainak kiadásával kezdené a munkát. A három nemzet történészeinek összefogásával látja elkerülhetőnek a részrehajlás hibáját, az önálló szerző ugyanis „...*a maga fazekához szít*”.¹⁸ A források összegyűjtése és a módszerek kidolgozása tehát még Schlözer könyvének megjelenése előtt elkezdődik. A különböző korszakok és területek vizsgálata ekkor még heterogénnek tűnik, várostörténetek írása, a köztudatban élő mítoszok felcserélése szakszerű tudományos munkákkal, székely oklevéltár és jogtörténet (amely az oklevelek magyarzatából alakulna ki), forráskiadás és -magyarázat illetve egy közös erdélyi történelem megírása körvonalazódik az 1798-as években. Véleményem szerint a Schlözer könyvére írott cáfolatok, az ehhez felhasznált addigi részeredmények egymás mellé kerülésével juthatott el Aranka ahhoz a gondolathoz, hogy mindezeket egyetlen nagy munkában kellene kiadni. 1811-re elkészül a mű, amelyik öt nagy fejezetből állt:

I. rész: Az 1533-béli kéziratot tárgyalná, ennek alapján a székelyek eredetét (cikkelyei: I. a magyarországi illetve erdélyi székelyek közötti különbségek; II.: az 1533-béli kézírás latinul; III.: az 1533-béli kézírás magyarul, illetve az erre tett jegyzések)

II. rész: Más kéziratok felhasználásával megerősítené az előző fejezet állításait (cikkelyei: I.: Kázi Lajos által 1250-ben vitt kézírás nyoma a székelyekről; II.: A székelyek nevei és tisztiségei; III.: A marosszéki hadnagyság 1491 és 1515 között; IV.: Ugyanaz 1548-ig; V.: Kollár Ádám kézírásaiból a székelyekről; VI.: Ferdinánd király Birtokosainak 1552-beli tudósítása (mely egyezik az 1533-béli kézírással); VII.: Mátyás király parancsa Magyar Balázs vajdához 1479-ben; VIII.: Ulászló király 1508-ban kelt levelének értelmezése; IX.: Zsigmond király 1427-ből származó Kézdivásárhelynek adományozott szabadságlevele)

III. rész: A székelyek szokásai (értekeződései: I.: Annak bizonyítása, hogy a kunok és patzinatiták tatár nemzetek voltak, és nem egy eredetűek sem a magyarokkal, sem pedig a székelyekkel; II.: Annak bizonyítása, hogy a biszenusok nem patzinatiták voltak, hanem oroszok; III.: A székely Nem, Rend és Ág fogalmak magyarzatával a székelyek önállóságának bizonyítása; IV.: A székelyek ispánságairól; V.: A székelyek ispánjai nem szász földiek voltak)

IV. rész: Historiai vizsgálódások (értekeződései: I.: Timon, Fasching, Pray történészek kritikája; II.: Constantinus Porphyrogenitusról és Anonymusról; III.: Anonymus hibái; IV.: Etelköz elhelyezése; V.: Erdély nem a Patzinatiták által lakott terület; VI.: Schlözerről általánosságok; VII.: István király után is magyar terület volt Erdély; VIII.: Miért hozta be Géza a szászokat?; IX.: A székelyek nemzeti igazságairól; X.: A magyarokról Erdélyben; XI.: Az erdélyi szászokról; XII.: Az erdélyi oláhokról)

V. rész: Schlözer könyvének kritikája¹⁹

Látható, hogy ez már egy alaposan átgondolt, forráskritikai és korszerű módszertani megfontolásokon nyugvó munka.²⁰ Tartalmi felépítése is Schlözer munkájának struktúráját

¹⁶ JANCSÓ Elemér Ó, 281

¹⁷ Aranka György Éder Józsefhez, 1797. július 25., OSZK Kézirattár

¹⁸ JANCSÓ Elemér, 194.

¹⁹ A Kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratának Ms. 1437. jelzetű kézírata alapján.

követi: forráskiadás és kritikai magyarázat (Schlözer *Urkunden*-jének feleltethető meg), az Erdélyben valaha élt népcsoportok eredetének vizsgálata (*Kritisch historische Untersuchungen zur Geschichte der Madjaren, Petscheneger und Cumaner oder Polowzer*), az ötödik, befejező rész nagyrészt Schlözer könyvének az Andreanumról szóló okfejtését cáfolja pontról pontra. A korábban kifejlesztett történetírói módszereken Aranka Schlözer munkájának hatására sokat fejleszt. Bár folyamatosan csak negatívan beszél róla és művéről (annak ellenére, hogy az ekkoriban Göttingában tartózkodó Gyarmathi Sámuel és a peregrinusok gyakran figyelmeztetik, hogy Schlözer módszerei a legkorszerűbbek), a szövegek alapos összevetésével kimutathatóan tartom, hogy melyek azok az elképzelések, amelyeket átvesz a göttingai történeztől.

Schlözer igen korán, már az 1760-as évek közepén kidolgozza történeti-kritikai módszerét, a módszeren magán a továbbiakban már nem sokat módosít.²¹ Monográfusa, Martin Peters hosszasan tárgyalja a módszer alapjait, ahhoz, hogy összevethessük Aranka elképzeléseivel, főbb pontjait Peters alapján magam is vázolom. A módszer kidolgozása négy folyamathoz kötődik, a 18. századi történetírás ugyanis közel ugyanabban az időben vált tudományossá, szekularizálódott, vetette le retorikai kötöttségeit, mindezek következtében pedig racionalizálódott. Schlözer saját módszerét a még göttingai diákeveiben elsajátított exegézis és klasszika filológia alapjain kezdte el finomítani és történeti forrásokra alkalmazni. Ezzel eltávolodott a korábbi, teológiai alapokra épülő történetírástól és igyekezett objektív, forráskritikára alapozó történelmet írni. Hitt a tények erejében, ilyen értelemben Rousseau-tól is eltávolodott, aki *Emil*-jében kifejti, hogy a tények kritikus kezelése sem más, mint feltételezések művészete. Abban azonban mindketten (Voltaire-t sem hagyva ki a sorból) egyetértenek, hogy a történelemnek nem csupán katasztrófák és háborúk leírásából kellene állnia, hanem a békés népek kultúrateremtő munkájának leírásából is. Schlözer első nagy munkája, az *UniversalHistorie* megjelentetése előtt, 1764-ben a *Gedanken über die Art, die russische Historie zu traktieren*²² című rövid írásában fejti ki módszerének alapjait. Meggyőződése, hogy csakis a forráskritikai módszer képes arra, hogy megszüntesse az előítéleteket, a tudatlanságot és az elfogultságot. A módszer hozzájárulhat ugyan ehhez, maga Schlözer azonban több esetben is bevallja, hogy a történeti munkából nem zárható ki teljességgel az elfogultság. A szászokról írott munkája harmadik kötetében ezt írja: „*Bin ich, Deutscher, etwa parteiisch für die Nation, deren Handfeste ich interpretiere, weil diese Nation deutsch ist? Es gibt eine Nationalparteilichkeit, die eher Tugend, als Schwachheit, noch weniger Verbrechen ist.*”²³ A nemzeti elfogultság azonban nem befolyásolja oly módon a tények kezelését, hogy az a történelem elferdítéséhez is vezessen, hiszen a történetírónak jól körülhatárolt a működési területe. A történész munkája két fontos összetevőből áll, és amíg az elsőt, tudniillik a forráskritikát és a tények alapos vizsgálatát nem vitte véghez, nem kezdhet a második, sokkal nehezebb feladathoz: a korszakoláshoz, rendszerezéshez és elbeszéléshez, leíráshoz. Schlözer történetírói elméletével az erdélyi szászok is tisztában lehetettek, a kifejtett elvek alapján például árnyaltabban lehet értelmezni a *Siebenbürgische Quartalschrift* írásait is. A magyar történeti munkák közül ugyanis (melyek legtöbb esetben

²⁰ A kéziratárban fellelhető teljes egészében a IV. és V. fejezet, ez lett volna a második kötet, az első, elsősorban forrásokat tartalmazó kötet ezidáig csak részleteiben került elő.

²¹ Bővebben ld. PETERS, Martin, 2005, 90–97.

²² August Ludwig SCHLÖZER, *Gedanken über die Art, die russische Historie zu traktieren*, (1764) in. E. Winter (szerk.), 1961.

²³ SCHLÖZER, August Ludwig, 1795–1797, Göttingen, III. kötet, VII. „Lehetek-e én németként elfogult azon nemzet iránt, melynek okiratait magyarázom, csak azért mert ez a nemzet német? Létezik olyan nemzeti elfogultság, mely inkább erény, mint gyengeség, még kevésbé bűncselekmény.” (ford. B. A.)

latinul jelentek meg) leggyakrabban az erdélyi történész, Benkő József munkáival foglalkoznak. Elismerik forráskutató tevékenységét, viszont úgy gondolják, hogy átfogó jellegű történelmet nem tud írni, ahhoz még nem született meg a magyar Robertson.²⁴ Az erdélyi magyar tudósok (akik nem csupán Schlözer könyvét készülnek megcáfolni, de a nézeteit népszerűsítő *Siebenbürgische Quartalschrift* némelyik állítását is) ezt a kijelentést sértésként kezelik, úgy gondolják ugyanis, hogy ezáltal megkérdőjeleződik Benkő történetírói hitelessége. A szászok és Schlözer viszont csupán annyit állítanak, hogy a magyar történetírásnak egyelőre az első fázis, azaz a szakszerű forrásgyűjtés és kiadás munkáját kell elvégeznie.

A forráskritika maga három munkafázisból áll Schlözer elképzelése szerint: 1. *kritische Studium* – kritikai vizsgálódás: a kéziratok, források pontos leírása, keltezése, lapszámozása; 2. *grammatische Studium* – nyelvszerkezeti vizsgálódás, azaz a források pontos megértése, melyhez nem csupán az adott nyelv, hanem a kultúra ismerete is elengedhetetlen; 3. *historische Studium* – történeti vizsgálódás, azaz a források különböző variánsainak felkutatása, ezek egybevetése. Mivel Schlözernak ez a munkája csak utólag, a 20. században jelent meg, Aranka nyilván nem ismerhette, a módszer mibenlétével mégis tisztában volt, hiszen a göttingai professzor nem csupán orosz forrásokra alkalmazta elképzelését, hanem munkássága folyamán következetesen használta, 1802–1809 között megjelenő Nestor krónikájában pedig tökélyre fejlesztette. Így kritikájában Aranka pontosan a Schlözer elmélete és gyakorlata közötti ellentmondásokra hívja fel a figyelmet. A kritika mibenlétéről értekező Aranka szavai kísértetiesen hasonlítanak ahhoz, amit Schlözer elmélete tartalmazott:

„A' melly Munkának azt a' Czégért felette láttya az ember, abbann mit vár egyebet, hanem Igazat? Igazat a' betű és szo írásábann; Igazat a' Szok jelentésében, igazat a' ki-mondásbann, és a' nyelvnek 's beszédnek zürzavar nélkül maga tisztaságábann valo meg tartásábann. Ezek felett Igazat a' történetekben, az azok rendibe magokat elő ado homályoknak, kérdéseknek, kétségeknek más nagyobb kissebb Irok bal vélekedéseiknek értelemmel és a' Logika szorosos Törvénnyei szerént valo meg ítélésébenn, és ki fejtésekbenn, 's az eredeti Kutfejekből tisztán valo merítésbenn. Kiváltképpenn pedig azt várja: hogy a' Munka indulatosságának, részre hajlásnak, sértegetéseknek, elme viszketegségeknek, mások illetlen szidalmazásának, annál inkább az illetlenség, embertelenség, és az közönséges társaság arany kötelének meg sértésére szolgálható, 's vétkes roszzs indulatra magyarázható mondásoknak 's a' különböző Rendek és Nemzetek között egyenetlenség magvait el hinthető ki-fejezéseknek, 's tüzes szikrázásoknak még árnyékától is üress légyen.”²⁵

Aranka tehát megismétli tehát Schlözer hárompillérű forráskritikai módszerét (nem utalva arra, hogy ennek kidolgozásában talán a göttingai professzor írásai is segítségére voltak), a továbbiakban pedig részletesen taglalja, hol vét a szerző a kritika szabályai ellen (e kritikai szabályokat saját magától eredezteti, bár, mint láttuk, ő bizonyára éppen Schlözertől vette át). Az erdélyi tudós leginkább a nevek pontatlan használatát kifogásolja, Schlözer ugyanis mind könyvének címében, mind pedig a teljes munkában németeknek nevezi a szászokat. Aranka ezt azzal magyarázza, hogy a szász kifejezés elterjedt ugyan, de nincs történeti hitelessége, az Erdélybe betelepült németek nem a német értelemben vett szászok (tehát szászországiak) voltak, a megnevezés csak később, pontatlanul vált általánossá.²⁶ Aranka is a pontatlanságra hívja fel a

²⁴ *Siebenbürgische Quartalschrift*, II., 1791, 220.

²⁵ ARANKA György, *D Schlözer A.B.C.-jére közelebbi készültek*, kézirat, Egyetemi Könyvtár Kolozsvár, Ms. 256.

²⁶ Ld. Schlözer, i.m. I. kötet, VII: „es sind die **Deutschen**, - oder wie man sie gewönlich, wiewol historisch unrichtig, nennt – die **Sachsen in Siebenbürgen**.” (kiemelés az eredetiben)

figyelmet, nézőpontjából félreértésekre adhat okot az, hogy Schlözer a szászokat németeknek nevezi, hiszen az okiratokban nem így áll, a szász universitásra vonatkozó törvények nem érvényesek az Erdélyben élő németekre:

„Erdélybenn mind Magyartol, mind Székelytől, mind Szásztol nemzetére nézve különböző sok Német vagyon: a' Vitézlő Nemes Katona Rendenn, a' Királyi Felséges Kamaránál a' K. Fels. Szolgálatbann; sok Nyerges, és más betsületes Mester emberek, némelly Kortsomárosokig, és Kémény seprökig a' Városokbann. Más Német ma Erdélybenn nintsen. Már tessék magának magát a' Kritikus Urnak meg itélni: hogy okosonn, és Kritice vagyon é irva annak a' Kriticus ABCnek homlokára ez: Az Erdélybenn valo Németek történeteire ki szemelt Gyűjtemények. Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Magyarázhattya; és mentheti magát: de éppen akkor már meg esméri maga hogy hiba”.²⁷

Az idézett részletből az is kiderül, hogy Aranka nem fogadja el Schlözer magyarozatát a privilégiumokkal rendelkező erdélyi nemzet nevének használatát illetően. Ennél is felháborítóbbnak tartja, hogy a magyarok megnevezését is a bevett gyakorlattól eltérően használja Schlözer. „*Madjaren – Honnan vette ezt az irás modját az iro, mért nem irhattya Ungern vagy Magyarren? (...) Ez annyit teszen mintha én a' Németről szollván nem nevezném őket a szokott nyelven Németeknek, és nem írnam a szokott irás szerint Deutschoknak hanem Tájtsoknak; a' magam borult képzelődése szerint; vagy csufáságbol Mosereknek mint a szászok szokták hivni.*”²⁸ A magyarok Madjaren-ként való megnevezésében nem csupán pontatlanságot és a források interpretációjának elferdítő módját kifogásolja, hanem sértésként kezeli, ezért próbálja ellensúlyozni a németek gúnyneveinek felsorolásával. Igaz, ez egy korábbi szöveg részeként jelenik meg, a végsőnek tekinthető, cenzori engedéllyel ellátott szöveg már csak a történelmi pontatlanságot kifogásolja. Aranka tehát igyekezett szakszerű munkát írni, melyből hiányoznak a nemzetekre vonatkozó sértések, azonban neki sem sikerült ez kifogástalanul megvalósítania. A nemzeti sértegetéseket elkerüli ugyan ezzel, megőrzi viszont a személyeskedés szakszerűtlen voltát, amikor magának Schlözernek a nevét ferdíti el, ezzel is törekedve tekintélyének aláásására:

„Valahol p.o. egy Levélben, még a' Király Levelekbenn is ez a' Szo eléfordul Hungarus Hungaria sat. Talám éppen a' Magyarok ellen valo gyűlölségből, vagy csufondárosságbol ugy írja, 's ugy adja hamissann az egészsz Világ eleibe: Ungrus, Ungri, Ungria. Mit itél e' Világ arrol a' Magyarrol, a' ki az ő szokott neve helyett Schlötzer egy könyvbe ötet mindenkor Schwäzernek nevezné? Osztán mi szükség is a' deák paraszt szolást, Barbarum Lexicon azzal az idétlen maga fejétől koholt szoval, mi a' világonn soholt masutt az ő bodult fején kívül nincsen, ok nélkül, csupa viszketegségből és csufondárosságbol szaporítani.”²⁹

Elméletileg Schlözer kizárja a történetíró dominanciáját a történetírás folyamatából, vagyis az író olyan semleges alkotóként definiálja, akinek feladata csupán a teljesség megteremtése. Ezt az elméleti kritériumot azonban későbbi munkájában nem tartja be, többször is kitér arra, hogy a szászokról írott munkájában mi a pozíciója. A korábbiakban már szó volt róla, hogy németként nem zárja ki a nemzeti elfogultságot történelmi munkáiban, ezt Aranka többször is

²⁷ ARANKA György, *D Schlözer A.B.C.-jére közelebbi készületek*, kézirat, Egyetemi Könyvtár Kolozsvár, Ms. 256.

²⁸ Román Állami Levéltár kolozsvári fiókja, Colecția Aranka György, 103.

²⁹ ARANKA György, *D Schlözer A.B.C.-jére közelebbi készületek*, kézirat, Egyetemi Könyvtár Kolozsvár, Ms. 256.

támadja. Ugyanebben a részben Schlözer protestáns történetírónak nevezi magát, ezzel az ön-definícióval Aranka nem tud mit kezdeni.³⁰ Schlözer viszont azért hangsúlyozza többször is, mert bár történészként feladatának tartja mind a keresztényi vallás, mind pedig a politikai rend legitimizálását³¹, fontosnak tartja annak hangsúlyozását, hogy a népek eredetének leírásában fölösleges és a történelmi hitelességet megrontja a bibliai ősökre való visszavezetés gyakorlata. Ilyen értelemben nevezi magát protestáns történetírónak: *Auch als GeschichtForscher bin ich Protestant, und glaube nichts blos deswegen, weil es die historische Kirche glaubt. Verjährung erkenne ich im Reich der Wahrheit nicht: eine Tradition, die blos aus fernen JarHundertern herhallt, erkläre ich für Unfactum*.³²

Aranka talán azért áll értetlenül a kérdés előtt, mert e történetírói gyakorlat rá sem jellemző, nem érti tehát, hogy miért kell elméletileg is megindokolni.

Schlözer elméletében és gyakorlatában a forráskritika kap központi helyet. Ezt a gyakorlatot Nestor-kiadásában fejleszti a legtökéletesebb szintre, itt nem csupán az összes fellelhető variánst veti egybe (maga az eredeti Nestor krónika elveszett, csupán későbbi másolatok álltak rendelkezésére), hanem a krónikában leírtakat más, korabeli forrásokkal állítja párhuzamba, már ismert(nek vélt) történelmi tényekkel egyeztetni, kifejti a hihető és valószínű közötti különbséget, így próbálva megírni az oroszok (és Európa akkori népei) hiteles történetét.³³ Többször utal a logika fontosságára a történetírás területén, valamint arra is, hogy az interpretációban a források retorikai fordulatait nem kell figyelembe venni, szem előtt kell ugyanis tartani, hogy melyik korban és ki volt a forrás szerzője³⁴. Világosan látszik tehát, hogy nem fogadja el kritika nélkül a szerzetes krónikáiról állításait, többkötetes művének csupán kis százalékát adja a tulajdonképpeni átírás, nagyrészt az ő kommentárjaiból és logikai, nyelvészeti, kulturális magyarázataiból áll a mű. A nemzetközi elismerést ezzel a művével szerzi ugyan meg, a módszer azonban korábbi, minden addigi munkájában is ezt igyekezett követni. Ebből a szempontból jogos Aranka kritikája, aki szerint Schlözer nem tartja tiszteletben a saját maga által állított követelményeket a szászokról írott munkájában, hiszen nem teljes forrásokat ad ki. (Schlözer viszont általában a még ki nem adott forrásokra utal, a már megjelentekről csupán ítélezik, de nem veti össze a variánsokat. E munkájában nem a forráskritikára, inkább csak a történetírásra alapoz, nem új dokumentumokat akar kiadni, hanem a már meglévőkre felhívni az európai tudós világ figyelmét.) Aranka György szavait idézem:

Most a' Kritikára nézve azok aránt a' Levelek aránt egy két jegyzést teszek.

a. Hogy azok nagyobb részén csak dirib darabok, folt hátán foltok. Azokat az igaz Kritika szerént nem ugy foltonként kellett volna a' könyvekből ki lopogatni: hanem egészszen ki adni. Mert igy próbáló egészszen erejet nem lehet az eredeti Leveleket leg alább Mássokban a' Ns Nemzet bölcs Elöljáróitól könnyen meg-kaphatta volna: de igy dolgozott Stritterből is, Cons-

³⁰ „Azután azzal áll elé: hogy Protestans, mint történet iro is protestans. Ebbe mi érdem, hogy Protestans? Az Attyatol vette; érdem nints benne: ha annak tartya magát, tsak szerentsés vélle. [...] Mert amennyiben állatásaiban Igaz van, ha van: az a' Történet iroknak, Kereszténnek, Pogánnak Közönséges, mint egy Catholika hite, nem protestans hit.”, ARANKA György, *D Schlözer A.B.C.-jére közelebbi készületek*, kézirat, Egyetemi Könyvtár Kolozsvár, Ms. 256.

³¹ Ld. Peters, i.m., 130

³² Schlözer, i.m, III. kötet, III. „Történetkutatóként szintén protestáns vagyok, és nem hiszek csupán azért, mert a történelmi egyház hisz. Az igazság birodalmában nem ismerem el az elévülést: a hagyományt, mely távoli évszázadokból visszhangzik hozzánk valótlannak tartom.”

³³ SCHLÖZER, August Ludwig, 1802–1806.

³⁴ Ez azért is fontos, mert ő maga is belátja, hogy melyek voltak a szerzetes író, majd későbbi szerzetes másolók tudásbeli határai, hol és miért véthettek a másolók, mikor és miért jegyezhetett fel Nestor általa tévesnek ítélt adatokat.

tantinust meg nem nézvén, és hibázott. E' nem derék Kritika. Itt csupán csak olyan kezeseket állítani elé, akikben hasonloképpen csak oly dirib darabba van a' Levél, nem elég.³⁵

Az erdélyi tudós legfontosabb szempontja tehát az eredeti források megvizsgálása és azok kiadása. Levelezésében ezért hangsúlyozza több alkalommal is, hogy ezzel a módszerrel kívánja megírni a székelyek történelmét. Ebből a szempontból érthető, miért sürgeti Anonymus művel és a Csíki Székely Krónika kritikai kiadását, hiteles forrásként csak abban az esetben használhatóak, ha, hasonlóan Schlözer Nestor-kiadásához, szövegeiket a fellelhető korabeli dokumentumokkal összevetik. A Csíki Székely Krónika esetében (mivel ismeretlen forrásról van szó) szükségesnek tartja mind az eredeti latin, mind pedig a magyar fordítás közlését, a hozzá írott megjegyzéseket, majd pedig azoknak a dokumentumoknak a közzétételét és kommentárját, amelyek az 1533-beli kézírás állításait alátámasztják (I. és II. rész). Magyarázó szövegében többször is említi, hogy a krónika némely állítását mind Anonymus, mind pedig Nestor alátámasztják, a kritikai vizsgálatra azért van mégis szükség, mert a régies latin nyelv használatának következtében félreérthető a szöveg (Schlözer gyakran hangoztatja forráskritikai fejtegetéseiben, hogy a nyelvet változásának folyamatában kell tanulmányozni, a Nestor szöveg esetében például szóról-szóra meg kell vizsgálni, hogy az adott kifejezés mit jelent Nestor, illetve a másolók korában). Aranka értelmezésében ez így jelenik meg: „*Mert egy Történet író sintsen a' kinek Írása Sz Írás volna, válogatva kell hinni akármelyiknekis. Vagynak olyanok, mellyekben csonkaság, hiba és kivált az esztendőök és történetek redni elé adásokban zürzavar, a' rossz deákság miatt értetlenség vagyon, ez éppen a' Tudósok eledele és a' régiség megszokott hibája, vagy a mienk, hogy az ő nyelveket nem úgy értjük, mint ők. Nem a családtság, hanem a régiségnek bizonyos jele.*”³⁶ A végső változatnak tekinthető kéziratban tovább fejleszti módszerét, a történetírókat csoportosítja aszerint, hogy az írásaikban fellelhető hibák és pontatlanságok milyen kategóriákba sorolhatók: „*a' Történet Irokat két részre osztom. Az elsőbe tészem akár régiek, akár újjak légyenek, azokat, a' kik a' mint vették, tudták, az Erdellyi Nemzetekről ugy irtanak. Ezekbenn több kevesebb hiba lehet: de tudatlanság hibája. Tiszességes tudatlanság, és ártatlan: a' hol tudom a' mint az alkalmatosság hozza meg jobbitom őket; de nem czirmolom. A' Másodikba tészem azokat, akik a' tudatlanság felett Írásokba indulatosságbol, vagy tsupa irigységből illetlenségekkel, es alacsony elme viszketegységével ki stafirozzák.*”³⁷ Hasonló módszerrel dolgozik Schlözer is a Nestor-krónikában, belátja ugyanis, hogy a szerzetes és műve későbbi másolói, elzárva a világtól és a fellelhető források nagy részétől, nem ítéhetnek minden esetben pontosan, nem zárhatóak ki a tévedések. Ezzel szemben Anonymust teljes mértékben elutasítja, még csak nem is törekszik arra, hogy kritikai vizsgálatnak vesse alá. Annak ellenére ugyanis, hogy forráskritikáját ezek alapján dolgozza ki, már egy korábbi fázisban eltávolodik az exegézistől és klasszika-filológiától, mint a történettudomány lehetséges segéd tudományaitól. Ebből az eltávolodásból ered éles kritikája a mitológia, „naív történetírás” (azaz a retorikai szabályok alapján megszerkesztett, narratív, spekulatív és fiktív elemeket tartalmazó történeti munkák), az etimologizálás valamint az útleírások mint a történettudomány forrásai ellen. A történeti munkának tényeken és logikán kell alapulnia, ok-okozati viszonyokat kell vázolnia. Ebből a szempontból magyarázható elutasítása, abban a pillanatban ugyanis,

³⁵ ARANKA György, *D Schlözer A.B.C.-jére közelebbi készületek*, kézirat, Egyetemi Könyvtár Kolozsvár, Ms. 256.

³⁶ ARANKA György, *A Csíki Székely Krónika fordítása*, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Ms. 225. Schlözernél többek között így fejt ki erre vonatkozó véleményét: „Was dachte er dabei? Wie ist dieser sein Ausdruck zu verstehen? Der alte Mann braucht wahrscheinlich Wörter und Redensarten, die nach 700 Jaren nicht Allen mer verständlich sind: denn Wörter entstehen, blühen, und verschwinden, wie Völker und Reiche.“ (Nestor, 285–286)

³⁷ Ms, 256.

amikor Anonymus korabeli retorikai fordulattal a Szentlelket hívja segítségül munkája véghezviteléhez, Schlözer minden további vizsgálatról teljes mértékben lemond. Annak ellenére, hogy véleménye szerint a magyarok történetére vonatkozó latin források esetében a történetírónak nem kell ismernie a magyar nyelvet (ugyanis szerinte nem csupán a források nyelve, hanem azok szellemisége is latin), Anonymus értelmezésének esetében az etimologizálás miatt elengedhetetlennek tartja azt. Kommentálni kellene ugyanis a szöveget, de csupán azért, hogy a magyar történészek végre lemondjanak arról, hogy hiteles forrásként használják.³⁸ Talán erre a felhívásra válaszol Aranka György, amikor hosszas fejezetet szentel Anonymus és Constantinus szövegének összehasonlítására. Schlözer többnyire elfogadja Constantinus állításait, viszont úgy látja, hogy Anonymus teljes mértékben ellentmond neki. Aranka felismeri a látszólagos ellentmondást „*Constantinus úgy írja le őket, mint egy futo, meg verettett, gyenge, félelmes kitsiny népet Lebédiás Vezérsége alatt: a' Béla Notáriussa pedig úgy mint egy nagy, hatalmas, győzedelmes Nemzetet, Almus, és Arpád vezérségek alatt*”³⁹, és megpróbálja feloldani azt. Egyrészt azt állítja, hogy senki nem vizsgálta még Constantinus állításait, feltétel nélkül igaznak fogadta el azokat a nyugati tudós világ. Első lépésben tehát azt bizonyítja, hogy a bizánci császár műve sem mentes az ellentmondásoktól és a logika szabályai szerint értelmezhetetlen kijelentésektől. Ugyanakkor Anonymus lehetséges hibáit is felsorolja. Másrészt pedig nem a két író ellentmondásaira hegyezi ki elemzését, hanem azok különbözőségére (Katona és Engel ebben az időben azon dolgoznak, hogy bebizonyítsák a két szerző nem állít egymásnak ellentmondó dolgokat. Aranka tudott a kutatásról, úgy gondolta azonban, hogy a történészek lassan haladnak munkájukkal, a rossz kiindulópont miatt nem is tartja megvalósíthatónak). Végkövetkeztetése és további elemzéseinek kiindulópontj az, hogy a két szerző nem ugyanarról a vándorlásról ír, Anonymus a teljes magyar sereg honfoglalását írja meg, míg Constantinus csupán egyetlen törzset: „*A' Béla Notáriussa a' Nagy Magyar Országból ki-jött Magyar Sereg nagy Testének ki jövetelét, 's uttyát írja meg: Constantinus pedig annak egyik Tribussának Lebédiásból valo ki jövetelét, és uttyát. De egyik Iro se tudott a' másikrol semmit, azért némelly részenn mindenik zavar. Es nem is lehetett külömbenn: mert mindenik tsak egyik egyik részénn kezdi a' Nemzetnek; 's végre egészszet tsinál belölle.*”⁴⁰ Hasonlóan Schlözerhez a szövegekre magukra és a történetírói logikára alapoz, ezáltal véli bizonyíthatónak saját igazát. Nem csupán a korai források logikai ellentmondásaira hívja fel a figyelmet, hanem cáfolatában Schlözert is gyakran hibáztatja azért, hogy vét a logika szabályai ellen: „*Lásd egy nagy Metapolitikus a' Kritika Czégére alatt a' közönséges Logika mezejénn mitsoda tudatlan. Nem találom hogy utaztak volna! Nem találod: Azért nem utaztak. Jo Logica, szép Kritika!*”⁴¹ A székelyek és erdélyi nemzetek történetét tartalmazó munkát tehát Aranka Schlözer korszerűnek nevezhető módszereivel írta meg. Mivel magyar nyelven dolgozott kizárhatjuk azt a feltételezést, hogy csupán a Schlözer könyvére írott cáfolattal lenne dolgunk. Annak ellenére, hogy mindvégig megőrzi polemikus és vindikatív jellegét, elmondhatjuk, hogy alaposan dokumentált és jól felépített szöveget állított össze Aranka. Miért nem jelent meg nyomtatásban mégsem

³⁸ „Der Notar Belae ist in diesem Fall: aber so lang niemand diese seltsame Sage kritisch, mit einem commentatio perpetuo, bearbeitet, wird man nicht aufhören, sich auf sie als auf eine Chronik zu berufen. Nur müßte der Commentator notwendig ungrisch verstehen: denn der Verf. ist ser verdächtig, daß er rudbeckisire, das ist, eine Menge facta aus Worten fabricirt habe. Wie weit der Unfug und die Einfall hierinn im ganzen MittelAlter gegangen ist, übersteigt allen Glauben.“ (Kritische VI)

³⁹ Ms, 256.

⁴⁰ Ms, 256.

⁴¹ Ms, 256.

ez a munka? A kérdésre csupán feltételezésekkel, néhány fennmaradt levél erre vonatkozó utalásaival lehet válaszolni.

Aranka György 1811. január 12-én tudósítja Szilágyi Ferencet: „*Bé végeztem a N Tudos Schlözer ABCjénekis megczáfolását. E nagy munka. Most küldöttem bé Censurára, Collegám Mlgos Cserei Miklos Úr kezébe, a' ki Patronussa.*”⁴² Cserei február 5-én jelenti Arankának, hogy a kéziratot még nem adta be Mártonffi püspökhöz cenzúrára, mivel késlekedett a könyvkötő. Ugyancsak ebben a levelében olvashatunk arról, hogy a hatalmas munkát nem Erdélyben kellene kinyomtatni: „*A nyomtatásról ezuttal még nem látom hól fog esni, de hihetőbb mégis hogy nem Erdélyben, mert az ide való Typhográphiák az Ország Protocollumát vették fel. Itt sok munkával keveset tsinálunk.*”⁴³ A kézirat iránt többen is próbálták Mártonffi jóindulatát megnyerni, Cserei Miklóson kívül ugyanis Nalácsi József is beküldi Aranka munkáját. A püspök, annak ellenére, hogy a kéziratot 1811. március 19-ikei dátummal szerepel a cenzori engedély, visszafogottan nyilatkozik 1811. június 15-én ugyancsak Naláczinak. Egyrészt késeinek tartja a cáfolatot, amennyiben a munkát nem csupán jogtörténeti, hanem polemikus alkotásnak fogjuk fel, megkésett a felelet, hiszen az elsősorban magának Schlözernek és munkatársainak lett volna fontos: „*...rész szerént késő már, mert Schlötzer, B Bruckenthal Samuel, B Rosenfeld András és Eder meg hóltak. Ez a leg utolsó volt, a ki Schlötzernek kezére dolgozott. A két Báró kente a szekeret.*”⁴⁴ Ennek kapcsán tér ki a potenciális olvasókra is, véleménye szerint Schlözer könyvét nem olvasták annyian, hogy annak bármiféle hatása lett volna, amennyiben cáfolatot írtak (írtak volna) rá, azt mindenképpen németül, nem pedig magyarul kellett volna: „*A munkát kevesen olvasták, de szükséges lett volna a felelet mindjárt akkor melegeben. Szükséges lett volna talám Németül: mert Magyarul kevesen olvasták és éppen azok nem, a kiknek kellene.*”⁴⁵ Ezen a ponton Mártonffi véleménye lényegesen eltér Arankáétól. Mártonffi ugyanis a polémia szabályainak megfelelően úgy gondolja, hogy a cáfolat csak akkor lett volna hatásos, ha az abban kifejtett álláspontok az ellenfél számára is érthetővé válnak. Ezzel szemben Aranka saját művét nem csupán egy polémia részeként látja, hanem önálló történeti munkának tekinti, fontos forráskritikai apparátussal, így talán erre nézve is érvényesnek tartja, korábbi, Kovachichnak kifejtett álláspontját, amely szerint minden fontos történeti dokumentumot magyar nyelven kell kiadni annak ellenére, hogy a nyugati tudós világ azokat nem fogja érteni. Ezzel látja elkerülhetőnek, hogy a magyarok a saját történelmükre vonatkozó adatokat a nyugati kutatóktól szerezzék be, a folyamatot meg akarja fordítani: „*azt akarnám, hogy azok a' K[iadatlan] K[éz] Írások mind magyarul volnának írva; és minden Haza közönséges javára intézett Munkákis magyarul iratnának, és semmi se Deákul vagy Németül, ki nem vévén az Indexeketis: hogy az idegenek ne olvashatnák, 's nemzetünk és szabadságaink irigyei ne piszkálhatnának benne, Hazánk kárára. A' kül földieket nem ohajtom most hogy magyarul tudjanak. Azt kívánván, hogy minden Esméretet Hazánkrol és Nemzetünkről ökök töllünk és általunk szerezzenek: nem pedig a' mint eddig fonákul esett mi szerezzünk ö töllel és általok.*”⁴⁶ A magyar nyelv kizárólagossá tételével kizárja potenciális olvasói közül azokat, akik ugyancsak történeti és nem polemikus munkaként olvasták Schlözer könyvét, megfosztja őket egy valóban logikusan felépített cáfolat megismerésétől, valamint kizárja a tudós nyugati világot egy lehetséges vitából, illetve saját munkájára való feleletekből. Mártonffi ezt belátja, viszont azt is elismeri, hogy a kizárólag magyar nyelvű olvasók számára is hasznos lehet a munka: „*Mindazo-*

⁴² Aranka György Szilágyi Ferenchez, 1811. január 12, OSzK Kézirattár, fond 399.

⁴³ Cserei Miklós Aranka Györgynek, 1811. február 5, OSzK Kézirattár, fond 399.

⁴⁴ Mártonffi József Nalácsi Józsefnek, 1811 június 15, OSzK Kézirattár, fond 399.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Aranka György Kovachich Márton Györgyhöz, 1794 július 5, Enyedi, Kovachich, Századok, 1944, 143–144.

nálta magának a munkának foglalattya olyan, hogy Schlötzer olvasása nélkül is az igaz Magyaroknak igen kedves lehet.”⁴⁷ Levelének további részében azonban arról számol be, hogy nem ezekkel a módszerekkel kell harcolni Schlötzer ellen, hanem inkább elvakult követőit kellett megfékezni, ahogyan ő ezt cenzorként Ballmann szász történetíróval tette⁴⁸, még egyszer hangsúlyozza, hogy németül kellett volna válaszolni, ennek ellenére jóváhagyását adja a munkára, *legalább kevés Magyaroknak hasznos lecture lesz*⁴⁹. Nincsenek további információink arra vonatkozóan, hogy miért nem jelent meg Aranka műve mégsem, egy 1812-es Gyarmathinak szóló levélben Aranka még mindig arról panaszkodik, hogy munkája nincs kinyomtatva, okokat azonban nem sorol fel.

Talán mégsem volt hiábavaló a hatalmas volumenű munka összeállítása, hiszen ezáltal a Nyelvmívelő Társaságban és annak „munkás társai” körében elterjedt egy szakszerűnek nevezhető történetírói gyakorlat, amely fontosnak tartja a forráskritikát és a mítoszok lebontását, még ha e programot nem tudja is maradéktalanul teljesíteni. Ez pedig igen fontos momentum volt az erdélyi történetírás terén bekövetkezett fejlődésnek, azt ezt követően megjelent szakszerű tudományos munkák módszereinek megalapozásaként is tekinthetjük.

György Aranka as Historian. In this paper, a juristic, historical, polemic-vindicative manuscript finished by 1811, presumably written by György Aranka is being investigated. This work is essentially an answer for the debate-provoking book of August Ludwig von Schlötzer, published in 1795–1797, which investigates the early history of the Saxon and transilvanian nations. However it also includes all the partial results accomplished by the Hungarian Language Society (*Nyelvmívelő Társaság*) until that time regarding history research, and the method of writing alloys the then transilvanian and the latter, in this case the adopted methodological approaches of Schlötzer, they wanted to contradict. The manuscript is treated as a synthetic work, formed slowly from the establishment of the Hungarian Language Society until its cessation and thereafter too.

⁴⁷ Mártonffi József Nalácz Józsefnek, 1811 június 15, OSzK Kézirattár, fond 399

⁴⁸ Mártonffi Ballman egyik Schlötzer szellemében írott erdélyi történetét nem engedi át a cenzúrán, jegyzésekkel szétküldi a szász nemzet tudósainak, akik a tiltással szintén egyetértenek.

⁴⁹ Mártonffi József Nalácz Józsefnek, 1811 június 15, OSzK Kézirattár, fond 399